

ЕВАНГЕЛЬСКА ВІРА

В СТАРІЙ АНГЛІІ

НАПИСАВ

Михайло Драгоманов

ЖЕНЕВА

УКРАЇНСКА ДРУКАРНЯ

1893

№ 1

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

I.

Тепер в Англії люде тримаються рижних церковних і безцерковних вір, а в старовину, 500 років тому назад всі англичане ще належали до церкви римско-католицької. В тій церкві перевага панів римських над краєвими церковними урядами була ще дужча, ніж тепер. З кожної краєвої церкви пани побирали щороку чималі гроші, котрі звались грішми святого Петра, і другі податки, а окрім того часами насилали всюди окремих збірщиків. До того часто папи наставляли на єпископів та ігуменів у монастирі своїх людей, Італіянтів, чужих тим країнам, куди вони наставлялись, і ті чужинці мусіли не так дбати про добро своєї пастви, як про те, щоб збирати гроші для Риму.

З такого способу бували часто незадоволені не тільки прості побожні люде, але і королі і високі урядники по католицьким країнам, пани й самі єпископи, попи та монахи, бачучи, що дуже вже забагато грошей іде в Рим, а не до них. Але все таки чимало грошей збирало скрізь і краєве попівство та монахи і просто з народу, та з маєтків, котрі надарували на церкви та монастирі королі й пани, щоб викупити гріхи свої у бога. Бо тоді думали люде, і попи підпирали сю думку, що всякий гріх можна викупити в бога подарунком на церкву та платними церковними молитвами

за померших. Люде ж тоді були дикі, грубі, безперервно воювали проміж себе, робили всякі злочинства, то й гроші за ті злочинства ішли на церкви та на монастирі великі. А позаяк церкви та монастирі не ділили своїх маєтків, як свіцкі люде між дітьми, то з часом церкви та монастирі стали найбогатшими властителами. Порядкували тими маєтками єпископи, попи та монахи і, звісно, себе не забували, жили розкішно, а зовсім не так, як Христос та апостоли, до котрих вони себе рівняли. І посідаючи такі великі маєтки, попи та монахи не хотіли давати податків на громадські й державні справи, як свіцкі люде, — бо казали що маєтки ті — божі, а бог не мусить платити податків. З великим тільки трудом бувало й самі королі винудять у церковних людей податки, та й то в меншій пропорції, ніж навіть від панів свіцких.

Усі ті порядки в церквах римско-католицьких обурювали многих свіцких людей і навіть учених і справді побожних священників.

Проти таких порядків рішуче виступив 500 років тому назад англичанин Іван Вікліф, або Іван з місточка Вікліфа, священник і професор, котрий умер у 1384 році, а родився мабуть коло 1324 року.

В 1366 р. Вікліф був уже протопопом на добрій парафії і дуже поважним професором на висшій школі в Оксфорді, знаменитій в Англії і досі. Саме тоді піднялась суперечка між королівським урядом англійським і папою римським, котрий потребував з уряду англійського гроші, що, по рахункам папи, були не доплачені. Подібна ж суперечка була тоді між англійським королівським урядом і єпископами й ігуменами монастирськими, котрі не хотіли платити податків. Вікліф написав про

ці справи і пустив у світ кілька книжочок у списках, бо тоді ще печатати не вміли. В тих книжечках він оступався за свіцкйй уряд, — котрий в Англії і тоді був не своєвільний, а опирався на державну раду, або парламент, до котрого збирались великі пани свіцкі й церковні та послы з багатших селян і міщан. Вікліф доводив, що папі англійська держава не винна нічого, та що духовні мусять платити податки так, як і свіцкі, і що церковні маетки мусять вживатись не на роскоші духовних, а на поміч бідним, хорим, подорожним, та на школи і що коли духовенство не до ладу вправляє церковними маетками, то свіцкйй уряд може законом одібрати в духовних ті маетки. Подібне говорив Вікліф і на своїх відчитах у Оксфорді і в своїй церкві.

II.

За такі слова єпископи англійські в 1377 р. покликали Вікліфа в столичний Лондонскйй собор на суд. Але з Вікліфом прийшло багато свіцких панів і сам королевич Іван, котрий тоді замість старого батька був на чолі уряду. Свіцкі пани полаялись з єпископами. Королевич навіть погрозив єпископові лондонському, що він єго витягне за волося з церкви. Міщане, котрі не любили королевича, вбігли й собі в собор, — зачалась бійка серед котрої Вікліфа трохи не вбито, але суда над ним не тягли довше, — хоч скоро надійшло від папи з Риму письмо, в котрому проклинались думки Вікліфа. Вікліф розпускав нові книжки, в котрих зачінав, окрім справи маетків і податків духовних, ще одну, тоді дуже пекучу справу: про право

свіцкого суду над духовними особами. Тоді духовні навчали, що вони зовсім осібні люде від свіцких, — що вони власне не належать до звичайної громади людскої, а належать до громади небесної, як ангели, і через те ні в чому не мусять підпадати звичайному громадському уряду, а в усе му мати свій осібний уряд. Так коли б духовний зробив яке злочинство, то му сів его судити не звичайний суд, котрий судив свіцких злочинців, а осібний суд церковний, а церковні суди карали духовних злочинців тільки духовними карами, — так напр. попа, котрий убив людину, присуджували на кілька часу не правити служби церковної. Це обурювало свіцких людей і навіть королів, котрі змагались, щоби духовні за злочинства над свіцкими людьми судились звичайним судом. Так папи римські обставали завше за осібними церковними судами для духовних і проклинали всяке свіцке начальство, котре накладе руку на духовного, хоч би й на злочинця, — і з цього виходили великі колотнечі по всім християнським державам.

Вікліф писав, що духовні особи за свої звичайні, свіцкі злочинства мусять підпадати звичайному свіцкому суду, як і всякі другі люде. Незабаром Вікліф заченив одну справу з церковної науки, таку справу, на котрій духовні основували найдужче своє панування над свіцкими людьми. Це справа про причастя. Духовні навчали, що хліб і вино, котрі вживаються в причастю, переробляються, по слову священника, в правдиве тіло і кров Христа Бога. Деякі казали просто, що священники, яке б не було їх жите, хоч би й грішне, роблять тіло й кров бога. Через це духовні себе ставили безмірно вище від свіцких людей, вище

ангелів навіть і звали себе трохи не богами, — божественними істотами. Вікліф ще не казав так, як пізнішчі подібні йому учителі: що в причастю нема ніякої особної таємної святости, а просто тільки спомин про остатню вечерю Христа з учениками. Він теж признавав, що в причастю хліб та вино приподобляєся до тіла та крові Христа, — але казав, що все такі вони застаються хлібом та вином, — і виводив з того, що священники не стоять вище від простих, а окрім того навчав, що причасте спаса душу не само по собі, не через священника, а лишень тоді, коли той, хто причащаєся, сам щиро каєся в гріхах і щиро вірує в божу поміч і хоче поліпшити своє життя.

III.

Книжечка Вікліфа про причасте так обурила проти него пошів, що навіть приятелі его з панів, як наприклад королевич Іван, радили ему ліпше не чіпати таких справ, і професори Оксфордські осудили цю книжечку. Але Вікліф прилюдно на словах виложив свої думки про причасте і сказав: «Я певний, що правда під кінець візьме гору». Стративши підпору в великих панів, Вікліф обернувся до всіх людей і почав писати не тільки по латинському, як звичайно писали тоді вчені люде, а найбільше на простій англійській мові.

В цілому ряді книжочок Вікліф викладав нову церковну науку в котрій він доказував, що одуєти, індульгенції (паперці на прощення гріхів, продавані в церквах), прощі до певних церков та монастирів, мо-

литви до ікон та до святих не обов'язкові і не konieczні для людини, котра щиро вірує в бога та любить бога і хоче жити по божому, — що така людина може без усяких церковних обрядів та посередників обертатись просто до бога думкою своєю.

В усіх справах віри Вікліф не так відкидав те, чому навчала римська церква, як відсував его назад, а на перед висував те, що просто виходить з науки Христа і апостолів. Так само назад відсував Вікліф поверховне богомольство й поклони перед церковними святощами, а на перед ставив, щоб християне жили, як Христос, то б то любили бога, як батька, і людей, як синів божих, братів своїх.

Так в часи Вікліфа в римській церкві поклонялися Марії богородиці та святим ще більше, як самому богу. Вікліф казав, що він нічого не знаходить про таке поклонінє в Євангеліях і других писаннях учеників Христових, котрі нігде не розказують, що б наприклад Марія була взята на небо і сиділа коло бога. Так само казав Вікліф, що ми нічого вірного не знаємо й про тих людей, котрих духовні узнають за святих, і радив молитись просто до бога. Бачучи, як в его часи церкви були оздоблені золотом, як християне припадали перед іконами, мощами та всякими такими святощами, ходили до них з далека на одпусти, — Вікліф казав, що боїться, щоб це усе богомольство не було службою ідолам, тоб то річам, створеним самими людьми, і не відводило їх від прямої служби богові. Про прощі й одпусти Вікліф казав, що він того не осужда, але й не радить нікому, бо ті люде, що ходять на прощі, моглиб і дома потратити час на щось ліпше. А про ті подарунки (офіри), котрі люде

дають на церкві, вішають коло ікон і мощів, Вікліф казав, що ліпше б було ціну їх віддати на бідних.

Про тайни церковні Вікліф казав, що єму дивно, чому непременно їх рахують сім, і що в апостольських писанях знаходиться слід тільки двох із них: крещеня і причастя. Як думав Вікліф про причасте, ми вже розказали. Про порядки церковні Вікліф казав, що в апостольських писанях нема різниці між священиками, (котрі зуться там власне пресвітерами, то то старшими в церковній громаді) і між епископами, то б то доглядачами. Вікліф згожувавсь з тим, що добрий священник, котрий навча людей про слово боже, може послужитись людім, але казав, що бог може покликати до науки своєї й свіцкогo чоловіка, що й свіцкі можуть і мусять також бути вченими богословами, що свіцкій чоловік може часом ліпше розуміти слово боже, ніж який піп, і що наступить час, коли всі свіцкі будуть просвічені і що тоді вся церковна громада буде з самих свіцких людей.

Найбільше налягав Вікліф на те, що в справах віри не має вартости ніяка епископска чи попівска наука, а тільки слово боже в святому письмі, Біблії, — котру кождий може читати сам вільно. Для того, щоб кождий англичанин міг це робити, Вікліф, з одним своїм учеником, переклав Біблію з латинскої мови на просту, англійску.

Цим перекладом Вікліф зробив велике злочинство в очах папи та попівства латинского, — бо давно вже папи та собори епископів римскої церкви заборонили перекладати церковні книги на прості мови і навіть латинску біблію заборонили читати свіцким людям самим, без попів. Один монах, котрий описував су-

часні Вікліфу події, ставив Вікліфу в найбільшій гріх переклад святого письма на просту англійську мову. Монах той каже, між іншим: «Христос дав своє євангеліє духовним та (признаним ними) церковним ученим, а Вікліф переклав его на просту англійську мову... Через те Святе Письмо стало більш приступне світким людям і навіть жінкам, ніж колись було приступне навіть духовним і вченим церковним, і через те перли євангельского слова розсипаються перед свинями, котрі тончуть їх ногами».

Тільки ж Вікліф знайшов собі чимало прихильників навіть між попами, звісно, простіцями. Ті прихильники розносили его науку по всій Англії. Таких проповідників звали бідними попами, а тих, хто приставав до них, вороги прозвали лоллардами, то б то шентунами, бо вони часто по тихеньку говорили собі, або співали свої молитви.

Всі, навіть вороги, признавали, що бідні попи та лолларди живуть як святі, та тільки вороги казали, що вони прикидаються святими, щоб ліпше притягати до себе людей та тим руйновати римську церкву.

Між лоллардами були люди дуже помірковані, котрі не касували обрядів церкви римської, а тільки вважали їх не обовязковими. Так, коли одного лолларда поставили перед суд єпископа, то він написав таке: «я нігде в Євангелії не знахожу, щоб Христос велів сповідатись перед священником. Я не кажу, що сповідатись перед священником діло лихе, а тільки кажу, що сповідь така зовсім не необхідна, щоб спасти душу. Я думаю, що признатись у своїх гріхах перед праведним свашенником, а також перед усяким віру-

ющим християнином, діло добре; так навча і апостол Яків: «признавайтесь в гріхах один одному і молітесь один за одного. Молитва праведного священника дуже добре діло для грішника, котрий признався в гріхах, — і рада розумного священника дуже користна для грішного. Але я не можу признати, щоб св. Письмо примушувало, щоб конче треба було сповідатись перед усяким священником, як перед суддею, та приймати від него карн».

Але були й такі горячі долларди, котрі, раз упевнившись, що в святому Письмі не ма нічого про такі речі, як служба, попівство, ікони, моці і т. д., — вважали все це просто за науку антихристову, напачались на церкви, виганяли попів, били ікони і т. д.

IV.

Епископи англійські занепокоїлись і стали прохати уряд і раду державну, щоб дали їм право арештовувати самовільних проповідачів віри і тримати їх у вязниці, поки вони не зречуться своїх думок. Рада державна, а надто та палата єї, котра вибиралась селянам та міщанам, — спершу не дуже то потурала епископам і не згожувалась дати їм таке право над людьми. Не пристала вона і на те, щоб віддати в руки епископів Вікліфа. Вікліфу тільки заборонено було викладати в Оксфордській висшій школі, але він зостався на своїй парафії і говорив там проповіді і писав свої книги до самої смерті в 1384 р.

Незадовго перед смертю тою папа покликав Вікліфа

на суд перед себе в Рим. Вікліф написав лист до папи, де каже, що «він радий завше виложити свої думки перед усяким, а надто перед єпископом римським, бо певний, що той єпископ згодиться з ним,— що він певний, що єпископ римський, котрий зве себе намістником Христа, найбільше любить закон Христа, євангеліє. І позаяк Христос за свого життя на землі був найбільшнім з людей і не хотів ніякого світського володарства, то, — писав Вікліф, — я з того вивожу і даю раду, нахай папа зречеться усякого володарства на користь світського начальства і примусить і своїх попів зробити теж саме». Скоро після того Вікліф умер і похований був коло своєї церкви. Аж через 20 років, коли єпископи римської церкви зібрались на собор і присудили спалити чеха Івана Гуса і його товаришів, котрі багато навчались з книг Вікліфа і котрі єго прозвали Доктор (ученик) євангельський, то собор той наклав анахтему й на науку Вікліфа, а ще через кілька років англійські єпископи звелі спалити і кістки Вікліфа, а попів викинути в річку.

В ці часи і уряд світський в Англії став дуже гонити учеників Вікліфа. Першим приводом до того було те, що ще за життя Вікліфа, деякі проповідачі церковних думок, подібних до лоллардських, почали виступати не тільки проти церковного начальства, а й проти світського, проти зостатків панщини, і проповідали, що люде й багатством мусять бути рівні, і при тому теж покликувались на святе Письмо. Один такий проповідач, бідний ніп, склав і пісеньку, де між инчим були такі слова :

Коли Адам копав землю, а Ева прядла,
Де тоді був пан?

Дійшло до мужицького повстання, котре впрочім вгамували король та пани свіцкі й духовні. Від того часу пани свіцкі стали заступатись і за панів духовних. А тут ще в Англії переіменився рід королівський через повстанє, і новий рід королівський, котрий не мав певного права до корони, мусів прихилити до себе багате попівство і піддаватись ему.

Дійшло до того, що 1440 р. король і рада державна згодились на просьбу єпископів і віддали їм право судити людей за думки про віру, а свіцкому уряду веліли палити на кострах тих, кого суд єпископський засудить, так само як це робилося незадовго перед тим у південній Франції, де проти людей, подібних до лоллардів, пани римські поставили особний духовний суд — Інквізицію, котра знищила тисячі людей. Багато тоді єпископи англійські знищили людей, в котрих знайшли книжки Вікліфа, его переклад св. Письма і сліди думок Вікліфа та лоллардів.

Лолларди звичайно твердо переносили муки.

Один раз сталася така пригода: Вивели на ринок чоловіка, коваля, котрого засуджено було спалити за его думки про причастє, подібні до Вікліфових. Небіщика посадили в бочку, а навкруги розклали дрова, щоб запалити. Навколо зібралось багато людей. Коли це з народу виступив старший королівський син, будущий король, — і почав намовляти коваля, щоб спасав своє тіло й душу, відрікаючись від своїх думок. Коваль не згодився. Огонь підпалили. З диму почувлись стогни коваля. Королевич подумав, що той каєся, — і звелів відгорнути огонь і спитав мученика, чи той зрікаєся своїх думок. Але той упень не згодився. Тоді королевич звелів упень пригорнути огонь, — і мученик

згорів до останку, — а сучасний віршарь склав вірші на хвалу доброго серця королевича, що хотів поратувати еретика.

V.

Всі такі заходи єпископів і папів римських допомогли їм тільки на час. В Англії справді на кілька часу придушені були долларди и затихли. Але книги Вікліфа перенесено було до чехів Там вони звернули на себе увагу Івана Гуса, теж священника і професора, і він почав навчати тогож самого. Як ми казали вже, собор римських єпископів з папою, присудив спалити Гуса і его товаришів. Але трохи не вся Ческа земля повстала за науку Гуса і кілька десятків років папи і цісарський німецький уряд мусіли воювати з гусівцями і все таки не викоринили їх зовсім, як серед німців повстав Лютер у 1517 р. і багато других з такими ж самими думками, як Вікліф та Гус. Подібні ж рухи піднялись і серед других народів і незабаром дійшло до того, що половина країн, що належали до римської церкви, відпали від неї і пристали на церковну зміну, або по латинському Реформацію. Прихильники тої зміни відкинули всю церковну науку, закони і порядки римських папів і єпископів, опираючись на саме тільки евангеліє. Через те їх церковні громади і звуть евангеліцкими. Звуть їх також і реформатами, або і протестантами, з того часу як німці, прихильники Лютера, запротестували проти виданого цісарем примусу слухатись римської церкви.

Протестантський рух дійшов і в Англію і оживив там зостатки руху, викликаного Вікліфом і лоллардами. І Англія віднала від римської церкви, при чому багато людей пішли навіть далше в церковних думках, ніж лолларди. Зайшла протестантська наука і в Польщу й на нашу Україну. Скоро вирочім попи та уряди було майже зовсім викорінили протестантів у Польщі, а надто на Україні, бо тут і козаки, повстаючи за свою церкву проти унії з Римською церквою, що силою навязував римський уряд українцям, були також і протестантів. Але від недавна на Україну знову зайшли протестантські думки і тепер там є цілі громади евангельські, котрі сами себе звать рускими братчиками, Вороги ж їх звать штундарями за те, що вони збираються, як німецькі протестанти, що живуть коло Одеси, — на годинні збори; бо штунде по німецькому значить година. Звать себе ті братчики також баптистами, або хрестителями. Ми про них написали особну книжечку.

Ті рускі братчики на Україні обходяться без пошів і без усяких пошівських обрядів, виводять свою духовну науку з самого евангелія, котре читають і товмачать сами собі на брацких зборах. Живуть вони також праведно, як колись лолларди, тверезо, — працюють, помагають одні одним, як брати і через те стають навіть заможніщі, ніж православні українці. Це признають баптистам сами вороги їх. Навіть один кнівський архиєрей, — правда, незвичайно вчений чоловік, сказав, що він би радий був, коlob уся его паства була з таких праведних людей, як баптисти. Тим часом попи та архиєреї російски дуже противні руским братчикам і хочуть знищити їх силою, намовляючи проти них уряд.

Тепер російський уряд дуже строго взявся до тих братчиків: замика їх у в'язниці, засила на Сибір. Але, певно, нічого з тих заходів не вийде і в Росії, як не вийшло з подібних заходів проти євангельського руху серед латинської церкви.

Ніколи ще кара не могла спинити думку людську, раз вона збудилась.

М. Драгоманов.